

TARTU RIIKLIK ÜLIKOOL

AJALOOALASEID
TÖID

V

ÜTÜ AJALOORINGI KOJUMIK

TARTU 1974

TARTU RIIKLIK ÜLIKOOL

AJALOOALASEID TÖID

V

ÜTÜ AJALOORINGI KOGUMIK

Tartu 1974

Toimetuse kolleegium: H. Piirimäe (vastutav toimetaja),
K. Altoa, L. Mäll ja H. Roots.

EESTI ASUSTUSE KUJUNEMINE ABHAASIAS (SAIME JA SULEVI
EESTI ASUNDUSED) XIX SAJ. 80-NDAIL AASTAIL

L. Võime

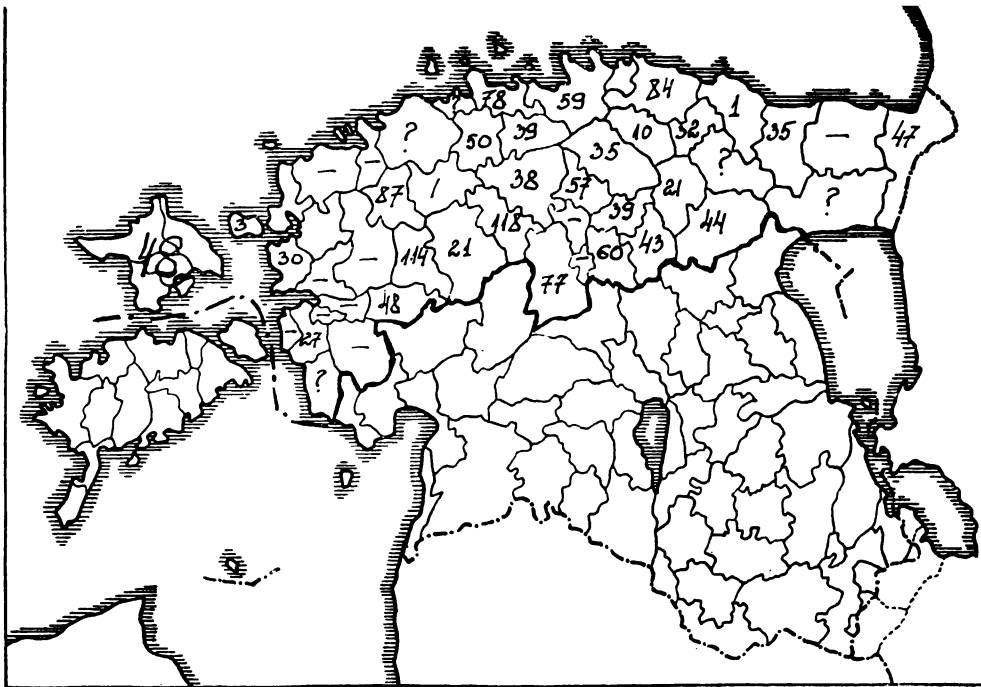
XIX sajandi viimne veerand tõi kaasa kapitalistlike suhete edasise arengu Eestis. Talurahva majapidamisse tunginud kaubanduslik põllumajandus süvendas talupoegkonna diferentseerumist. Üha rohkem hakkas sellest eralduma jõukam osa - veskiomanikud, suuremate päriskohtade omanikud jt. Suurel osal talupoegadest tuli aga võidelda kasvavate rendikohustustega¹.

Ja kui avaneaki lootusi osta oma talu päriks, siis maa ostuhinnad, mis 1870-ndate aastate algul olid ajutiselt langenud või püsinud, hakkasid kaubandusliku põllumajanduse edasi arenedes taas tõusma ja tegid lõppkokkuvõttes talupoegade maaostuvõimaluse veelgi kättesaamatumaks. Talurahva olukorda halvendas veel rida ikaldusaastaid 1880-ndate aastate alguses. Ka päriks ostetud talude majanduslik olukord ei olnud paljulubav. Nii moodustasid möödunud sajandi 80-ndatel aastatel Põhja-Eestis väljaostetud talumaade hulgast 15-60% tiinused kohad 76,3% ja 1-15% tiinused - 14%². Viimaseid aga peeti majanduslikult mittetasuvaiks ja nad olid "... mõeldavad seal, kus oli veel teisi tuluallikaid peale põllu, nagu kaureil rannikul, kus nad omasid suhteliselt vähe põldu, suhteliselt enam aga heina- ja karjamaad³". Et ka kalurite olukord ei olnud kiita, siis seda näitab meile Harjumaa randlaste elav osavõtt 1880-ndate aastate väljarändamisliikumist. Viimane kujutas endast üht talurahva klassi-

¹ Eesti NSV ajalugu, II k. Tln. 1963, lk. 190.

² H. Sepp, Põhja-Eesti majanduslik olustik XIX sajandi teisel poolel. Aratrükk "Ajaloolisest Ajakirjast" 1938, N 1. Tartu 1938, lk. 2.

³ Samas, lk. 9.

Esiialgne kokkuvõte Eestimaa kubermangust a. 1875-1885 väljarännanud perede arvu kohta kihelkonnakohtunike aruannete põhjal. RAKA, f. 29, sü. 2024. - väljarännanud ei ole. ? andmed puuduvad.

võitluse vormi XIX sajandi teisel poolel kõrvuti sellistega, nagu seda olid talupoegade otsesed vastuhakud mõisates ja massiline usuvahetusliikumine⁴.

1850. aastate lõpus alanud väljarändamine⁵, mis küll 1870. aastate algul peaaegu vaibus, järgnes 1870. aastate teisest poolest märgatav tõus ja liikumine haaras enda alla enamiku Põhja-Eesti kihelkondadest (joonis). Kui XIX sajandi 50-60-ndail aastail olid põhilisteks väljarändamispaikadeks Krimmi poolsaar ja maa-alad Saraatovi ja Samaara kubermangudes⁶, siis alates 1883-1884.a. muutus selleks kohaks Kaukaasia Musta mere äärne piirkond. Lühikese ajavahe- miku (1883-1886) jooksul moodustunud eesti asundused muutusid käesoleva sajandi alguseks rahvarohketeks keskusteks, kus A. Nigoli teateil (andmed a. 1914-1917) ei puudunud ühiskondlikud hoonedki ja kus tegutsesid elavalt laulu- ja mänguseltsid ning pasunakoorid⁷. Eesti asukad olid aktiivseteks 1905.-1907.a. revolutsiooni⁸ ja Oktoobrirevolutsiooni ning Koduõja sündmustest osavõtjad⁹.

Tekkis kaks peamist asunduspiirkonda. Esimene asub praeguse Adleri linna lähikonnas, s.o. Salme, Sulevi ja Eesti-Aia (Punase-Lageda) asundused. Teiseks suuremaks piirkonnaks kujunes Suhhumi ümbruskond Alam- ja Ülem-Linda ning Estonia asundustega. Ülejäänutest võiks veel märkida Karsi kindluse lähedal tekkinud Uus-Estonia asundust ja Sotši läheduses asuvat Loo asundust. Käesoleval ajal on eestlaste peamiseks asustusala jäänud veel Adleri ja Suhhumi ümb-

⁴ Eesti NSV ajalugu, lk. 191-197.

⁵ Samas, lk. 45.

⁶ Samas, lk. 45-49 ja 53-54.

⁷ A. Nigol, Eesti asundused ja asupaigad Venemaal. Eesti Kirjanduse Seltsi Kodumaa Tundmaõppimise Toimekonna toimetused nr. 1. Tartu 1918.

⁸ А.О.Тудумджян, Из истории революционного движения в Сочинском округе в 1905-1907 гг. Сухуми 1958.

⁹ К.К.Красильникова, Партизанское движение на Кубани и Черноморье (1918-1920 годы). Исторический очерк. Краснодар 1957.

Г.Е.Улько, Октябрь на Черноморье (исторический очерк об установлении Советской власти в бывшей Черноморской губернии). Краснодар 1957.

Käesolev artikkel on õieti esimeseks kateeks kirjelda da eestlaste asutslugu Kaukaasia Musta mere rannikul. Eesti asunduste uurimine ei ole kuni käesoleva ajani leidnud küllaldast valgustamist trükisõnas. Peamiselt on piirdutud Eestiga vahetus läheduses asuvate eestlaste elu-olu uurimisega¹¹.

Käsikirjaliste materjalidena säilitatakse Eesti NSV Riiklikus Etnograafiamuuseumis I. Tõnuristi etnograafilisi võistlustöid Leningradi oblasti ja Altai krai eestlastest¹² ning L. Pihlapuu kodu-uurimuslikku võistlustööd "Eesti asundus Livoonia Põhja-Kaukaasias"¹³.

Käesoleva artikli piiratud maht lubab peatuda vaid Adleri piirkonna Harjuma randlaste ja talupoegade poolt rajatud Salme ja Sulevi asunduste kujunemislool. Vaatluse alla võtame lühidalt nii väljarändamise põhjused, riigivõimu suhtumise sellesse kui ka konkreetse väljarändamise käigu kuni lõpliku paigalejäämiseni.

Artikli aluseks on meie vabariigis leiduvad allikmaterjalid ja olemasolev napp kirjandus. Iseloomulik on andmete laialipaisatus ja juhuslikkus. Peamised kättesaadavad allikad on oma laadilt kodu-uurimuslikud. Mahukaimaiks ülestähendusteks asunduste ajaloo, materiaalse kultuuri ja elu-olu kohta on kodanliku Eesti tuntud ühiskonna- ja kuultuuri- tegelase Samuel Sommeri käsikirjade kogu Eesti NSV Riiklikus Ajaloo Keskarhiivis¹⁴. Kuigi S. Sommer vaatles asunduste kohapealset elu kodanliku objektivismi seisukohalt, on tema poolt kogutud faktiline materjal vägagi tähelepanuväärne .

¹⁰ Nii elas Abhaasia ANSV Gagra raj. Lesselidze k/n (Adleri lähedal) territooriumil asuvas Druuba-nimelises kolhoosis - viimane on moodustatud endiste eesti asunduste Salme ja Sulevi baasil - kolhoosi juhatuse liikme A. Plaado andmeil seisuga 1. jaan. 1969 üldse 683 peret, neist eesti peresid 282, grusiini - 184, armeeni - 182, teistest rahvustest - 35.

¹¹ A. Moora, Peipsimaa etnilisest ajaloost: Ajaloolis-etnograafiline uurimus eesti-vene suhetest. Tln. 1964.

¹² T. Habicht, Materjale Pihkva oblasti eesti asukate ehitistest. EM, Ar XXII. Tln. 1967, lk. 63-101.

¹³ KV 195.

¹⁴ KV 161.

¹⁵ P. 2283.

Positiivseks jooneks on ka tema püüe koguda ülestähendusi asunduste algaastate kohta rajajate endi käest. Väärtuslikumat materjali annavad tema poolt koostatud eesti asunduste kirjeldused (Sulevi, Salme, Eesti-Aia, Estonia jt. kohta). Autor on põhjalikumalt tutvunud Salme¹⁵ ja Sulevi¹⁶ asunduste kirjeldustega a. 1919. Huvitavaks materjaliks on ka Eesti NSV Riiklikus Ajaloomuuseumis leiduvad kodu-uuriija Jakob Nermani poolt kogutud käsikirjad ja andmed asunduste kohta Abhaasias¹⁷. Ehkki kogumistöö on toimunud alles 1950. aastate teisel poolel ja 60. aastate algul, siis seda tähelepanuväärsem on tema püüdlus panna kirja mälestusi 1905-1907.a. revolutsiooni, Oktoobrirevolutsiooni ja Kodusõja päevilt. Küllaltki hea allikmaterjalina on autor 1966.a. välitööde käigus tutvunud veel Sulevi külas Aleksander Ludviku perekonnas säilitatava Willem Ludviku käsikirjalise ülestähendusega Sulevi küla ajaloo¹⁸ ja Salme külas asuva küla perekonnaraamatuga¹⁹. Kuivõrd perekonnaraamat kajastab Salme küla geneoloogilisi muutusi a.1884-1930, siis W. Ludviku käsikiri on uurijale heaks allikaks, kust võib leida andmeid nii küla looduslike olude kui ka majanduslike ja ühiakondlik-poliitilise elu arengu kohta 1885. aastast kuni 1925. aastani. Arhiiviallikatest on kasutamist leidnud Eesti NSV Riiklikus Ajaloo Keskarhiivis leiduvad Eestimaa kindralkuberneri kantselei materjalid²⁰, kust saab andmeid väljarändamise ulatuse, arvukuse ja korra kohta.

Trükkis ilmunud teateid ja kirjutusi võib jagada eraldi raamatuteks ja perioodikas ilmunuiks. Esimeseks trükkis ilmunud tööks väljarändamise kohta oli 1897.a. Tartus välja antud Kristjan Pallo "Esimesed Eesti väljarändajad ehk 40 a.

¹⁵ ENSV RAKA, f. 2283, nim. 1, sü. 29/10.

¹⁶ Samas, sü. 29/19.

¹⁷ P, 284.

¹⁸ W. Ludvik, Sulevi ajalugu. Sulevi 1925.

¹⁹ Salme küla perekonnaraamat. Autor teadmata. Käsikiri asub Johannes Tiismuse käes.

²⁰ P. 29.

Samaras", mis aga käsitleb ainult ühte kitsast piirkonda (Samaara kubermangu). Mõneti huvipakkumaks on aga Tartus 1900.a. ilmunud Jüri Meomutteli raamat "Eesti asunikud laialises Vene riigis"²¹. Raamatukese autor oli ise Samaara kubermangus asuva eesti asunduse Lohuküla köster-kooliõpetaja, kes analüüsidest lühidalt väljarändamise põhjusi Eestist, jõudis järeldusele, et eestlast sundis väljarändama raske majanduslik olukord²². Võttes eesti asunduste olemasolu aluseks kiriku-koguduse ja koolimaja, püüdis ta sel teel teatavaks teha eestlaste asupaigad kubermangude järgi. Põhjallikumat käsitlust on leidnud Peterburi, Tveri, Novgorodi, Samaara, Stavropoli ja Kutaisi kubermangud ning Krimm ja Siber. Hoopis nimetamata on aga jäänud juba tollal küllaltki suured asundused Adleri piirkonnas: Salme, Sulevi ja Eesti-Aed (Punase-Lageda). Esimene (ja ka siitamaani viimane) ülevaade eesti asunduste kohta on ilmunud August Nigolilt²³. Andmete kogumiseks on ta ise palju ringi rännanud, kuid on kasutanud ka asundustest endist saadetud materjale. Olles käsitlenud lühidalt 318 asundust ja asupaika, on A.Nigol suutnud anda küllaltki täpse ülevaate eesti asunduste majandusliku olukorra, geograafilise asendi, tekkimise aja ning asutajate päritolu kohta.

Asunduste tekkimise ja algperioodi arengukäigu uurimise seisukohalt on väärtuslikuks allikmaterjaliks ka ajakirjandusest saadavad teated. Väljarändamisliikumine, olles haaranud XIX saj. teisel poolel peaaegu kogu Eestimaad, ei saanud muidugi märkamata jääda laiale üldsusele ja nii on ümberasumise kohta võimalik leida andmeid nii "Virulases", "Postimehes", "Ristirahva Pühapäevalehes" kui ka "Virmalises".

²¹ J. Meomuttel, Eesti asunikud laialises Vene riigis. Esimene katse sõnumid kõikide Eesti asunduste üle tuua. Jurjevis (Tartus) 1900.

²² Samas, lk. 33.

²³ A. Nigol, Eesti asundused ja asupaigad Venemaal. Eesti Kirjanduse Seltsi Kodumaa Tundmaõppimise Toimekonna toimetused nr. 1. Tartu 1918.

1880. aastate algul hakati Kuusalu kihelkonna Kolga mõisas maamõõtmist teostama. Sellega kaasnes osa talupoegade ja randlaste maade liitmine mõisa külge. Halvene-
sid ka renditingimused. Nii kaebab "Oleviku" kirjasaatja Kuusalust²⁴ "...et inimesed olla säääl väljarändamisele sunnitud. Rinditingimused olla niisugused, et neid mitmed täita ei saa." Lähemate elutingimuste kohta ütleb sama kirjasaatja järgmist: "1883/84.a. sügis kehv ikaldus oli, Kuusalus talvel vähe lund: oras külmas ära; kala ei saa; rannameeste elu üsna kehv!"²⁵ Renditõstmisega kaasnes ka küla ühismaade kaotamine ning jahipidamise keelamine mõisa metsas; tõsteti ka renti kalapüügilt²⁶.

Siit kerkiski randlaste ja osalt ka talupoegade ette probleem: kuidas elada edasi? Lahendust töötas rutuline väljarändamine. Oli ju kuusalulasi ennemgi siirdunud võõraile maile. Nimelt olid Maltsveti liikumisest osavõtnud Kuusalu kihelkonna randlased - eriti Leesi ja Tammistu külast - rännanud 1862.s. Krimmi²⁷. Enamik Kolga ranna ümberasu-
jaist jäi peatuma Sõrt-Karaktõora külla, kuid osa lahkus ja ostis endale mõisa Orlovi kubermangu.²⁸ Üldse lahkus 18 peret.²⁹

Nii koguneski 1883.a. hilissügisel hulk randlasi ja talupoegi Kuusalu kihelkonna Kolga valla Hara küla Jüri Pohamari tallu, kus arutusele tuli talurahva ja mõisa vahetõrje.³⁰ Kokkutuleku kohta on samas küla ajaloo üleskirjutaja Johannes Kratsov järgmist märkinud:³¹ "Säääl rääkis Lintwest, et temale olla üks Piiriwahi Soldat kiitnud

²⁴ "Olevik" 5. märts 1884, nr: 10,

²⁵ Samas, 2.okt. 1884, nr.14.

²⁶ AM, f.284, nim.l, sü. 32, l.158.

²⁷ Materjale Maltsveti liikumise kohta. Toimetanud A.Kuusberg. Tartu 1931. Akadeemilise Ajaloo Seltsi Toimetused VII, Ajalooline Arhiiv I, lk.311 ja lk. 416.

²⁸ KM RO ERA II 114, lk. 327.

²⁹ Samas.

³⁰ ENSV RAKA, f.2283, nim.l, sü.29/9,1.1.

³¹ Samas, sü.29/5,1.1.

Onega järve äärest maad ja kutsunud sinna teda. Lindwesti, elama, aga Hintrik Silberant ütles, et härra Retsolt kirjutab "Eesti Postimehes" ja kiidab, et Suhum Kales pidada kroonu inimestele ilma maksuta maad antama. See teadus huvitas koosolijaid...". Nõupidamise tulemusena otsustati peagi jälle kokku tulla ja 1884.a. küünlapäeval oligi Hara külla Keskneeme talu kogunenud ligikaudu 100 mehest koosnev nõupidamine.³² Arutati jällegi mõisa ja talu vahetada ning peeti aru väljarändamispaikade sobivuse üle, kuid mingile otsusele veel ei jõutud ja otsustati veel kord kokku tulla. Kolmas kokkutulek toimus kaks nädalat pärast küünlapäeva samas talus. Siin hääletati üksmeelselt väljarändamise poolt ja peeti vajalikuks saata saadikud maad kuulama. Väljarändamispaikadeks valiti kaks kohta: Peterburi kubermang ja Musta mere rannik. Selline jaotus oli tingitud talupoegade majanduslikust olukorrast. Nimelt olid suuremate rendikohtade pidajatel olemas teatavad rahavarud, mis küll Eestimaal ei olnud piisavad talu päriseks ostmiseks, kuid Venemaa sisekubermangudes maahinna suhteline odavus lõi soodsad võimalused maa omandamiseks. Nii ostsidki 1884.a. sügisel 48 perekonda Kuusalust endale kindral Blockile kuuluva 2800-tiinuse Siimititsa mõisa Peterburi kubermangu Jamburgi maakonda, mis läks maksma 50 000 rubla; osa rahast maahinna tasumiseks saadi Peterburi-Tuula Maapangast³³. Musta mere rannikule soovijate käekäik kujunes aga järgnevas. Nagu eelnevalt märgitud, valiti 2. veebruaril 1884 toimunud koosolekul ka maakuulajad. Suhumi ümbruskonda soovijate saadikuks valiti Juhan Lindvest, kes sai iga väljarändaja meeshinge pealt reisi- ja teekuludeks ühe rubla ja 20 kopikat. Üldse oli aga soovijaid 62 peret³⁴. J. Lindvest lahkus Eestist 20. veebruaril 1884.

³² ENSV RAKA, f.2283, nim.1, sü.29/5, 1.1.

³³ Vana Kannel III. Kuusalu vanad rahvalaulud I. Toimetanud Herbert Tampere. Eesti Rahvaluule Arhiiv. Tallinn 1938, lk. 27.

³⁴. ENSV RAKA, f.29, nim.2, sü. 1686, 1.70.

Kuidas siis toimus praktiliselt väljarändamine Eesti-
maalt 1880.aastatel? Selle kohta on andmeid eeskätt tolle-
aegse Eestimaa kubernereri S.V. Sahhovskoi materjalides³⁵, kus
kuberner seoses väljarändamise kasvuga püüab analüüsida ka
eestlaste väljarändamise põhjuseid ja korda, rõhutades, et
viimane soodustavat igati talupoega välja rändama ja et seda
tuleks korrigeerida³⁶.

Vastavalt tsaarivalitsuse 9.juuli 1863 eeskirjadele on
talupojal, kui ta on eelnevalt õiendanud kõik kohustused
mõisa ja valla vastu, õigus saada vallapass, mis kehtib
kõigi kolme Balti kubermangu, s.o. Eesti-, Läti- ja Kura-
maa alal, ja ka nende naaberkubermangudes 30 km kaugusel pii-
rist. Vallapass kehtis 3 kuust kuni 3 aastani. Vallapass tu-
li kinnitada kihelkonnakohtus ja alles sellega sai tema täis-
jõu. Kui aga talupoeg soovis asuda kaugemale kui 30 km Bal-
ti kubermangude piirist, pidi ta vallapassi vahetama plakat-
passi vastu, mis anti välja üldistel alustel maakonna kroo-
nupalati poolt sellesama tähtajaga, mis oli vallapassiski.
Et lõplikult lahkuda oma kogukonnast, pidi talupoeg esitama
vallavalitsusele valla- või plakatpassi koos selle kogu-
konna vastuvõtu-otsusega, kuhu ta soovis astuda. Meile an-
tud juhul toimus see asjaajamine Kuusalu kihelkonna talupoeg-
gadel veidi teisiti. Nimelt kehtis Musta mere Kaukaasia ran-
nikul eri kord³⁷, mille kohaselt maakuulajal oli vaja saada
luba vaid ringkonna ülemalt, vastandina sisekubermangude ees-
kirjadele. Need nõudsid ka talupoegade kogukonna otsust tei-
sest kogukonnast tulnud talupoja suhtes.

Espool mainitud dokumentide alusel andis vallavalitsus
talupojale vabastustunnistuse (УФЮЛЬНИТЕЛЬНОЕ СВИДЕТЕЛЬСТВО),
mis tuli esitada kohalikule kroonupalatile. Viimane omakor-
da saatis esitatud dokumendid selle kubermangu vastavasse
kroonupalatisse, kuhu talupoeg ümber asuda soovis. Oma koha-

³⁵ Из архива князя С.В.Шаховского, Материалы для исто-
рии недавнего прошлого Прибалтийской окраины (1885-1894 гг.)
Том II, С.-Петербург 1909.

³⁶ Samas.

³⁷ Samas.

likust kroonupalatist sai ümberasuja veel nn. teekonnapileti (путевой билет) uude kohta³⁸.

J. Lindvest, kes 62 perekonna saadikuna kuulas maad Suhumi ümbruskonnas, leidis, et paremad maad olid juba hõivatud ja neid jätkus vaid mägisemas piirkonnas. Nii pidi J. Lindvest pettununa tagasiteele asumale. Kuid siin tuli talle appi juhus. Nimelt kohtas ta tagasiteel laevas üht lätlast, kes teadis rääkida vaba kroonumaa olemasolust Adleri lähikonnas. 27. märtsil 1884 saabus J. Lindvest koju, kus seletas külakaaslastele maa leidmist järgmiselt:³⁹ "Aga tänu Taarale, et juhtusin ühe lätlasega kokku, kes Sotšist pärit oli ja teadis rääkida, et seal ümberkaudu palju kroonumaid saada on. Siis reisisin ma ... (Järgnev osa tekstist hävinud. - Autori märkus) ... ja olin ma selle külavanema juures ööd. Kes rääkis, et Psou jõe pahemal kaldal maad on saada. Teisel hommikul hakkasin ma tema juhatamise abil sinna poole liikuma, kus üteluse järgi pidi kroonu maa olema. Õntuks sain ühe väikese jõe jurde, mis Lopstaks hüitakse. Wähe maad eemal oli sandvipsi kasakate maja⁴⁰, kus olin ma ööd. Järgmisel hommikul sain sealt hobuse ja kasaka ja sõitsin seda "sahwonovo" maad vaatama, mis hiljaaegu kroonu kätte olla langenud. Mõisa ees väljal pidasime hobused kinni ja vaatlesin seda maakohta, mis mulle väga oma iluga meeldis. Siis sammusime üles väikese kõrgustiku peale, mis välja kohal päeva tõusmise pool on. Käisin selle edasi-tagasi läbi ... (Järgnev osa tekstist hävinud. - Autori märkus)...tõttasini kasaka saatel Sotši".

Maakuulaja poolt iseloomustatud paik meeldis kuusalulastele. Eriti süvendas väljarändamise mõtet, et maad oli küllalt (3000 tiinu) ning lubatud soodustused paljutõotavad⁴¹:

³⁸ 1885.a. ametisse astunud uus Eestimaa kuberner S.V. Sahovskoi leidis aga, et see kord on liialt kerge ja nõudis, et talupojad esitaksid ümberasumistaotlused esikorras oma kuberneri otsustamiseks, kas talupojal on tarvilik ümber asuda või mitte. Vt. Из архива князя С.В. Шаховского, lk. 61.

³⁹ ENSV RAKA, f.2283, nim.1, sü. 29/9, l.1-2.

⁴⁰ Piirivalve kordon.

⁴¹ ENSV RAKA, f.2283, nim.1, sü.29/9, l.1-2.

1) esimese peavarju valmistaamise korral saab ümberasu- ja riigilt 40 rbl. ulatuses toetust,

2) ümberasujaile lubati soodsat laenu.

..Väljarändamise meeoleolusid süvendas veelgi asjaolu, et vastavalt Vene Raudtee Teise Grupi esindajate kongressi otsusele 16. aprillist 1884, millest teatati nii ametlikele ringkondadele kui ka ajalehtede kaudu kohalikule rahvale, olid ümberasujaile kehtestatud järgmised soodustused⁴²:

1) eriline alandatud ümberasumistariif⁴³, mida raken- dati nn. väljarändamistunnistuste esitamisel,

2) tariif kehtis nii üksikisikute kui ka grupiviisi- lise ümberasumise korral,

3) lastele alla 10 aasta oli sõit tasuta.

Pärast maakuulaja J. Lindvesti naasmist algas Kuusalu kihelkonna külades kibekiire ettevalmistus ärasõiduks: müüdi taluinventari, kalurivarustust ja üldse kõike seda, mida ei olnud võimalik kaasa viia, ning õiendati võlgnevused valla ja mõisa vastu. Uuele kodumaale - Adleri lähikonda - oli ju- ba maikuus teele asunud Hindrek Sööbergi perekond koos Mag- nus Suumani ja Jakob Virgebauga; viimased kaks asusid Novo- rossiiski linna⁴⁴.

Samal ajal aga arenesid sündmused Kaukaasias välja- rändajaile ebasoodsas suunas: vabade maade hulk sai läbi, kuid ümberasujate vool nii Venemaa sisekubermangudest kui ka Eestimaalt ei vaibunud. Suhhumi saabunuid ei olnud enam ku- hugi paigutada, ja kohalikud võimud olid sunnitud neid omal kulul tagasi saatma. Seetõttu anti kohalikule valitsemis- ja haldusaparaadile Kaukaasias käsk lõpetada sisserännanute vor- mistamine, millest ka Musta mere ringkonnaülem N. Nikiforaki oma kirjas 9.maist 1884 teatas Eestimaa kubernerile⁴⁵. See teade anti edasi ka Kuusalu kihelkonnakohtunikule, kes oma-

⁴² ENSV RAKA, f.29, nim.2, sü.1161, 1.19.

⁴³ Maksta tuli 1/4 III klassi pileti hinnast, kusjuures pere kohta anti tavaliselt üks lahtine kaubavagun, et saaks kaasa võtta hädavajalik majapidamisinventar jms.

⁴⁴ ENSV RAKA, f.29, nim.2, sü.1686, 1.6-7.

⁴⁵ Из архива князя С.В.Шаховского, лк. 9.

korda informeeris J. Lindvesti, võttes temalt selle kohta 12. juunil 1884 allkirja⁴⁶. Kuid kuna J. Lindvest oli dokumendid sisse andnud juba kevadel Musta mere rannikul viibides, otsustati väljarändamise küsimus kuusalulaste kasuks. Ümberasumisluba saabus Musta mere ringkonna ülemalt 23. augusti 1884 kirjas Eestimaa kubernerile ning 9. oktoobril sai Eestimaa kuberner vastusena järelepärimisele samast ka nimekirja ümber asuda tahtvate perede kohta, milles on märgitud 62 perekonda. Musta mere ringkonna ülem N. Nikiforaki 23. augusti 1884.a. kiri nr.5597 tõendas aga lõplikult⁴⁷, et pole takistusi ümberasumiseks. Kirjas 28. septembrist 1884 teatab ka Eestimaa kuberner omakorda, et ümberasumisluba on J. Lindvestile edasi antud⁴⁸.

Väljarändamistõendis sõiduks alandatud tariifiga ja eraldi ešeloniga said Sotši ringkonda siirdujad mitmes järjus. Esimene grupp - enamuses talupojad - sai tõendi kätte 21. oktoobril 1884⁴⁹. Teine grupp - ülekaalus randlased - sai selle 31.oktoobril⁵⁰. Üldse oli kokku 159 inimest - 101 täiskasvanut ja 58 last.

Eestimaalt lahkuti 1. novembril⁵¹. Väljarändajate ešelon oli koostatud lahtistest platvormvagunitest, kuid õnneks - nagu märgib oma mälestustes sellest sõidust osavõtnu Johannes Tiismus⁵² - "ilm kuiv ja pehme". Esimest lund kohati alles 6. novembril Kozlovi linna lähistel. Voroneži jõudes on ta järgmist üles märkinud: "7.nov. 8.30 lahkusime Kozlovist ja jõudsimme Vorunesse⁵³. Siin aeti meid vagunitest välja ja puhastati vaguneid⁵⁴. Siin oli juba väike talv ja lumi kattis maad". 9.novembril jõuti rongiga Rostovi Doni ääres. Aga et jõgi oli juba jääga kattunud, siis tuli sõita Taganrogi, kust 16.novembril reisi jätkati mereteed mööda.

⁴⁶ENSV RAKA, f.29, nim.2, sü.1686,1.9 ja 12.

⁴⁷Samas, l.43-44.

⁴⁸Samas, l.48.

⁴⁹Samas, l.68.

⁵⁰Samas, l.69.

⁵¹"Virulane", 6.nov.1884, nr.45.

⁵²ENSV RAKA, f.2283, nim.1, sü.19/9, l.3.

⁵³Voronež.

⁵⁴Alates Võšni-Volotšoki jaamast jätkus sõit kinnistes kaubavagunites. ENSV RAKA, f.2283, nim.1,sü.19/9, l.3.

Osa kraami, mis ei mahtunud laevale, jäeti kaldale Anton Laenentsiuse ja Aleksander Mülbachi hoolde, kes Sevastopoli kaudu jõudsid alles kahe nädala pärast sihtkohta, s.o. Adleri. Laevas olijatele algas viimane etapp 18. novembril Kertšist. 19. novembri hilisõhtuks aga oli juba viimane kui üks väljarändaja laevalt paadiga maale viidud.

Esimesed kaks nädalat oodati Adleris Sevastopoli kaudu saabuvat kraami. 1. detsembril toimus ka asutatava asunduse üldkoosolek, mille kohta Johannes Tiismus on andnud meile järgmise kirjelduse⁵⁵: "1. detsembril 1884.a. Adleri ranna luubi tüüri ees säadsime Johan Lindvesti enda Wane-maks (nimi Salme) ja panime pered kõik numbri alla, et siis selle järel uut maad endale numbri järel välja võtta siis kolisime luupides mis kroonu meid Wisolov saatedi viima, saime õnnelikult Wisolova alla Inglis telegrahvi tandsu juure maale, moldavanidelt palusime Härjad vankridega, kes meid Wisoloise korditis tõid".

8. detsembril mindi kõigi peredega "uut maad" jaotama. Et kogu maa saatus oli valitsusvõimude poolt veel lõplikult otsustamata, siis asuti kõigepealt õuema jaotamisele. Viimase jagamine aga ei toimunud kuigi libedalt. Nii kirjutab Johannes Kratsov oma mälestustes selle kohta järgmist⁵⁶: "8. dets. läksime kõik üle jõe enda maad jagama, kõige peald saadi õuemaad jagatud, mille juures ilma tülita läbi ei saadud..." Õuema jaotati loosi alusel, olles enne igale perele tema numbri teada andnud. Küla jaoks mõõdeti välja 52 õuekohta⁵⁷. Kuna kõiki õuekrunte ei olnud võimalik välja mõõta jõe-äärsele kõrgendikule, siis sattus kolm krunti alla, s.o.

⁵⁵ ENSV RAKA, f.2283, nim. 1, sü.19/9, l.5.

⁵⁶ ENSV RAKA, f.2283, nim.1, sü.29/5, l.7

⁵⁷ 62 perest, kes olid end Eestis kirja pannud, jäi kümme esialgu kodumaale ja hiljem siiski loobusid väljarändamisest. Ümberasunud 52 perest oli Kolga mõisast - 34, Kõnnust - 12, Sagadist - 2, Nehatust - 1, Palmest - 1, Kiiust - 1, Vohnjast - 1. ENSV RAKA, f.29, nim.2, sü. 1971, l.133.

jõe-äärsele madalikule. Loositõmbamisel sattusidki need kolm krunti Mart Olevile Vohnjast, Juhan Heilmanile Kolgast ja Juhan Tepele Sagadist. Olles aga ühelt kohalikult elanikult Afanassi Gartsilovilt kuulnud, et ümberasuajatele eraldatud maa-ala mägisemas osas leidub ka ilusat tasast, põlluks sobivat maad, otsustati seda vaatama minna. Uut kohta käidi juba 1884.a. detsembri lõpus kaemas ja samal korral märgiti ka Juhan Heilmani ja Mart Olevi poolt kohad maha⁵⁸. 1885. a. kevadel asusid J. Heilman, M. Olev ja J. Teppe koos perelega ülesse oma talukohta rajama. Et alumist küla hakati hütüdma Salmeks, siis ülemist, vastavalt M. Olevi ettepanekule, Suleviks⁵⁹.

Ametlikult kinnitati eestlased Musta mere ringkonna Estonskaja küla rannaelanike seisusesse alates 21. septembrist 1885⁶⁰.

*
*
*

Antud artikkel käsitleb vaid üht osa Abhaasiasse tekkinud asundustest. Edaspidi oleks tarvilik vaadelda ka teisi eesti asundusi, et välja selgitada nende arengu omapära ja kohta Abhaasia ajaloos.

58 Ludvik, op.cit., lk.6.

59 AM, f.284, nim.1, sü.31, l.166.